

MÁTÉ ÁGNES

## Névetimológia és növényhatározó egy 17. századi nászénekben: jókívánságok David Spillenberger lőcsei orvos és Susanna Regina Reuther esküvőjére (1659)

*A tanulmány egy különleges versfüzért mutat be, amely a lőcsei orvos és természettudós David Spillenberger és Susanna Regina Reuther 1659-ben tartott esküvőjére készült. A versfüzér egyébként ismeretlen szerzője, Combergius Blumboth a vőlegény vezetéknevének, és a menyasszony két keresztnevének felhasználásával a német, a héber és a latin nyelv segítségével megfejthető névrejtvényeket szőtt művébe, amelyekhez kulcsot is közölt. A kertek jelentőségét méltató gondolatait a szerző Justus Lipsius műveiből vette, míg pontos botanikai adatait Johannes Bauhinus svájci természettudós néhány évvel korábban megjelent kézikönyvéből merítette.<sup>1</sup>*

**Kulcsszavak:** névetimológia, névrejtvény, növényhatározó, Corona imperialis, Justus Lipsius, Carolus Clusius, Johannes Bauhinus

A folyóirat egy korábbi számában írtam Samuel Spillenberger lőcsei orvos humoros költeményéről, amely egy bigámista kereszteslovag történetét mesélte el latin nászének formájában.<sup>2</sup> Ezúttal legfiatalabb fiának, a szintén természettudós és orvos David Spillenbergernek az esküvőjére készült rejtvényes versfüzért mutatok be. Ez a nászének az epithalium műfaj tematikus és formai sokszínűségének újabb példája, amely

---

<sup>1</sup> A szerző az NKFIH PD128227 Királyi és arisztokrata neolatin nászének-költészet a kora újkori Magyarországon c. projekt vezető kutatója. A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

<sup>2</sup> MÁTÉ (2019).

természettudományos ismereteket a humanista idézéstechnika és etimológizálás fogásaival vegyítve személyre szabott ajándékként készült az ifjú pár számára. A versfüzér jó példája annak, hogy a neolatin költészet fogásait elsajátító szerzők technikájukban a poétikai minták elrejtésére törekedtek, de a közölt ismeretanyag tekintetében szükségesnek érezték, hogy állításaik forrását tudós emberek munkáiban akár a bekezdésig menően feltárják: aki költő volt, az könnyű kézzel utánozta az ókori mintákat, de aki tudós is, az lábjegyzetben hivatkozta a szaktekintélyeket.

### A pár és a szerző

David Spillenberger (1627–1684) apjához hasonlóan Lőcse város költségén járt egyetemre, s Leiden, Bázél és Wittemberg felkeresése után végül Padovában avatták orvosdoktorrá 1653 végén.<sup>3</sup> Hazatérte után hat évvel, harminckét éves korában nősült meg. Az eseményre szóló esküvői meghívó szerint,<sup>4</sup> amelyet a vőlegény Lőcse városának küldött, 1659. szeptember 14-én Selmecebányán kezdődtek az esküvői ünnepségek. Az ünneplés a párt köszöntő fennmaradt két nyomtatvány, a *Vota et desideria ...* és a *Honori et felicitati ...* címlapjain olvasható dátumozás alapján szeptember 21-én még zajlott.<sup>5</sup> Spillenberger Georg Ulrich Reuther arany- és ezüstbánya részvényes leányát, Susanna Reginát vette feleségül, aki addigra már elveszítette édesapját. A nő gazdag hozománya később lehetővé tette, hogy az orvos felhagyjon a praktizálással, és maga válogassa meg, hogy kinek ad tanácsot. Az doktorról 1670–1672 táján, valószínűleg unokatestvére, a kassai Johannes Spillenberger jr. által festett portré már egy befutott, érett férfit ábrázol.<sup>6</sup> David és Susanna Regina 25 évig élt boldog házasságban,<sup>7</sup> de csupán egyetlen fiuk érte meg a felnőttkort, David (1662–1703), aki szintén orvosi pályára lépett, és apjá-

<sup>3</sup> SPILLENBERG-DIÓSZEGI (1998: 68).

<sup>4</sup> MAGYARY-KOSSA (1929: 124). A meghívó kelte 1659. augusztus 27.

<sup>5</sup> RMNY 2854 és RMNY 2847.

<sup>6</sup> SPILLENBERG-DIÓSZEGI (1998: 68). A 180x100 cm méretű olaj vászon portré Horányi Ildikó főmuzeológus tájékoztatása szerint a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban 82.60.1 (VIII/1) leltári számon az állandó kiállításon megtekinthető.

<sup>7</sup> MAGYARY-KOSSA (1929: 126).

hoz hasonlóan Lócse város orvosi hivatalát is betöltötte.<sup>8</sup> Egy lócsei posztókereskedő leányával, Susanna Schuberttel 1686-ban kötött házasságát szintén nászének-gyűjtemény örökítette meg.<sup>9</sup>

A jelen tanulmány mellékletében helyet kapott versfüzér az esküvőt megörökítő két kiadvány közül a *Vota et desideria...* című nyomtatványban szerepel,<sup>10</sup> amelyet a pár szepességi barátai és jóakarói állítottak össze. A gyűjtemény összesen tizennyolc szerzője közül<sup>11</sup> sorrendben negyedik egy bizonyos Combergius Blumboth, akinek személyéről, illetve más munkájáról egyelőre nincs adat, valószínűleg selmecebányai polgár lehetett. Remélhető, hogy a Régi Magyarországi Nyomtatványok újabb kötetének megjelenésével többet is megtudunk róla. Blumboth a vőlegény természettudományos érdeklődésének megfelelően választott témát, hiszen David Spillenbergernek később külföldi latin nyelvű folyóiratban néhány kisebb értekezése is megjelent, például a veszettség kezeléséről.<sup>12</sup>

### A versfüzér

Combergius Blumboth versei egy narrációra épülnek fel, amely a férfi tulajdonságait és hátterét mutatja be, azután következik az ara jellemzése, majd a jókívánságok, egy sor virágmefaforás és névetimológias utalással megtűzdelve. A második sajátos nyomdaképző vers, amely mintha egymás tetejére állított vázakat ábrázolna hosszabbra és rövidebbre szedett soraival, hármas jelzőhalmazokkal a kézfogó eseményeit idézi fel. A harmadik darab újra szabályos sorokba tördelve, disztichonba szedve fejt ki a menyasszony két keresztnévének mélyebb értelmét, aki a vőlegény kertjének legszebb virága lesz. A negyedik egységet a szerző maga négy részre tagolja és számozza, s ezek sorai kis fantáziával ismét virágtartó edényekhez hasonló alakba vannak tördelve. A négy vers a kert viselkedési szabályait foglalja parancsba, illetve távol tartó ráolvasás-

---

<sup>8</sup> SPILLENBERG-DIÓSZEGI (1998: 72).

<sup>9</sup> RMK II 1590.

<sup>10</sup> RMNY 2854: 3r-4r. A felhasznált példányt a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában őrzik RM II 101 jelzeten, egykor Vigyázó Ferenc gyűjteményének része volt.

<sup>11</sup> Felsorolásuktól itt eltekintek, a nyomtatvány részletes leírását lásd: P. VÁSÁRHELYI (2012: 256).

<sup>12</sup> MAGYARY-KOSSA (1929: 123).

ként értelmezhető. A költeményekhez nyolc lábjegyzet is tartozik, amelyek a–h betűkkel jelölt a nyomdász a jobb margón, és a versfüzér alatt megtaláljuk feloldásukat is *Clavis* azaz 'kulcs' cím alatt.

Az első vers (1–22 skk.)<sup>13</sup> a házasság okozta változásokról szól. A hegyeket járó természetbúvár doktor odahagyja a Kárpátok magas ormait, hogy a házasság kötelékébe lépjen. A férfi nevére szőrejtvényben utal a szerző, amelyet kétszeresen is kódol. A 7. sorban az *omen* és *nomen* szavakhoz kötődő mondással játszva, miszerint az embernek a nevében a végzete, felhívja rá a figyelmet, hogy a doktor hegyek iránti szeretetéről a neve is árulkodik. Mivel az okfejtést talán maga is kicsit homályosnak látja, az első, a) jelű lábjegyzetbe teszi a férfi nevét, ami a szepességi német ajkú közegben nyilván egyértelmű magyarázatként szolgált, a mai olvasónak azonban okozhat némi fejtörést. David Spillenberger családnevét a költő ugyanis a német *spielen* 'játszik' ige és a *Berg* 'hegy' főnév összetételeként értelmezi, vagyis viselője olyasvalaki, aki az előző verssorok értelmében a hegyen szeret játszani. Hogy természettudományos jártasságát is bizonyítsa a költő, azt állítja, hogy a doktorban ezt a vonalmat a hegyek mágnesessége is okozza, nem csoda hát, hogy a végzet rendeléséből és a természet szeretete miatt a férfi otthagytta a hazai vidéket és a hegyek városába (*Urbs montanae*), azaz Selmecebányára költözött, amelynek utcái a hegyoldalban teraszosan helyezkednek el ma is. Következik egy jókívánság (16. sk.), amelyben a költő egy újabb furfangos névrejtvényvel élve *Montanus*nak azaz 'hegyi'-nek szólítja a vőlegényt, hiszen a férfi német családneve is melléknévi alakban tartalmazza a hegy szót (*berger*). A kívánság az, hogy a vőlegény oltárhoz vezetve menyasszonyát hegyi (ember) és virágzó is maradjon, vagyis amikor életét a Reuther családból való Susanna Reginához köti, a hajadon legyen számára virágzó liliom. A szófejtés alapja itt az, hogy a héber Zsuzsanna név liliomot jelent, de a latin szövegben használt *Tusai* szóalak Blumboth megítélése szerint egy újabb lábjegyzetet igényel. Mint a b) jegyzete felvilágosít róla, a *Tusai* a más néven *Lilium percisum* néven ismert liliomfajta, amelyet már a rómaiak idejében elhoztak Európába. A Blumboth által használt botanikai kézikönyv, amelyről alább még lesz

<sup>13</sup> A sorok a nyomtatványban számozatlanok, azokat a jobb követhetőség kedvéért ebben a modern kiadásban sorszámozva közlöm.

szó, *Corona imperialis*ként is említi a virágot (lásd 1. kép), a modern kettős nevezéktanban pedig a *Fritillaria imperialis*, magyarul császárliliom vagy császárkorona nevet viseli. Nem túlzás azt feltételezni, hogy a *Corona imperialis* elnevezés még szorosabbra fűzi a menyasszony, Susanna Regina és a virág közötti asszociációt, hiszen a hölgy első keresztnéve liliomot, a második pedig királynőt jelent, s ezért azonosítódik kifejezetten a liliomoknak e fajtájával. Az első vers utolsó soraiban azután Blumboth a menyasszonynak, a virágok virágának, vagyis a virágok között is kiemelkedőnek a Szepesség virágaiból kötött koszorút ígér, amelyekhez saját jókívánságait fonja a következő versben.

A második egység (23–53. skk.) egy hosszú könyörgés az új pár tagjaiért, illetve gratuláció. Blumboth könyörgése a szepességi virágokért, azok jó illatáért és egészségéért szól, nemkülönben értő művelőjükért, a nagy tudású orvosért, David Spillenbergerért, a boldog vőlegényért, aki a háromszemélyű egy isten, a természet szülője és megtartója akaratából házasságra lép szűz arájával, aki nem annyira új virágnevelői minőségében<sup>14</sup> érdemli meg, hogy a férfi az ő fejedelme legyen (*princeps*), hanem neve és saját fajtája erénye és csodálatossága miatt. Ez utóbbi bók valószínűleg nemcsak a liliummal azonosított menyasszonynak, hanem igen tehetős családjának is szólt. A könyörgés Susanna Reginaért is szól, Chloris nimfa, vagyis a tavaszistennővé lett Flora menyasszonyáért, a császárkoronáért (itt a fentebb említett liliumfaj neve értendő), Selmec virágának virágjáért, akinek esküvője napját ünnepeelve versekkel akart gratulálni a szerző. Ez az egység kettősponttal zárul, vagyis a következő vers folytatólagosan értendő hozzá, amelyben újabb virágmetaforákba szőtt, főként a termékenységgel kapcsolatos jókívánságokat fogalmazott meg Blumboth.

A harmadik kompozícióban (54–63. skk.) olyan mértékben sűríti a botanikai leírásokból vett adatokat a menyasszonyra vonatkoztatott képekben, hogy összesen öt, c–g betűkkel jelölt terjedelmes lábjegyzetben magyarázza mondanivalóját a szerző. Azt kívánja, hogy a Reuther család bimbója hosszú évekig virágozzék, s legyen annyi sarja, ahány levele a liliumoknak van. A c) jegyzet tanúsága szerint a hegyi lilium, ami ismét a Zsuzsanna nevű, hegyvidéken született leányra mutat, rengeteg

---

<sup>14</sup> Lefordíthatatlan szójáték: a férfi a *cultor*, a nő a *nova cultrix* jelzöt kapja.

apró, élénk zöld színű levelet növeszt. A virág, Regina hordozzon bíborszínű erekkel ékes kiterjesztett karjaival örömet, és magzata se hullassa lombját, hanem fenséges fejében tartsa vissza a még éretlen magot. Bár e sorok a nő-virág metafora értelmezési keretében elég zavarosnak hatnak, a liliumokról adott részletes magyarázat a d) jegyzetben némileg tisztázza, hogy mire is utal a költő. A jegyzetből kiderül, hogy a teljesen kinyílt császárlilium virágai csengettyű módjára lelógnak, és az alma-vagy citromsárgánál halványabb virágjukat bíborszínű erek ékesítik, amitől különösen elragadóak. A déli napon az egyes virágok belsejében könnyecseppekhez hasonló átlátszó és édes nektárcseppek gyűlnek össze (vö. a *deliciae* kifejezéssel a versben), és az egymáshoz tapadó virágok a búzakaralász belsejében sorjázó magokhoz hasonlóknak látszanak. A kis csövekhez hasonló virágok fehér rostjai olyan sűrűn állnak, hogy az egyes virágokat alig lehet megkülönböztetni egymástól. Az e) jegyzet pedig felvilágosít róla, hogy a szár felső, levéltelen része után emelkedik a virágkorona, amit felülről egy apró levelekből álló üstök védelmez, és az ékes virágfejek a magasba emelkednek azért, hogy virágnyíláskor nehogy a még éretlen magok idő előtt kiszóródjanak belőlük.

A vers folytatásában a völegény az Argushoz és Catullushoz hasonló, illetve a régiek módjára szóló Justus Lipsiust (1547–1606) idézi, aki a kert szabályainak betartására int (*Leges hortenses*). Az imperativus futurusban kifejezett tömör felszólítások mintha Priaposznak, a kertek védőistenének a távol tartó varázsigéit idéznék fel. A szabályok forrására az f) jegyzet utal, amelyeket különböző kiadásokban *Lipsiani Horti Leges* címen találhatunk meg.<sup>15</sup> Néhány átalakítást és kisebb kihagyást leszámitva Combergius Blumboth szinte szó szerint átveszi Lipsius művét a versfüzér utolsó egységében (64–99. skk.), amely négy kisebb darabra van osztva, míg az eredetiben egyetlen folyamatos versként szerepel a kiadásokban.<sup>16</sup> Blumboth szövegének és a lipsiusi szabályoknak a különbségére az 1. táblázat üres sorai hívják fel a figyelmet.

1. táblázat: Blumboth versfüzérének utolsó darabjai párhuzamosan közölve a Lipsiani Horti leges c. verssel.

<sup>15</sup> A Blumboth által használt kiadás: LIPSIUS (1627: 129–130) *Epistola XV. Dominico Lampsonio*.

<sup>16</sup> Egy későbbi kiadásban például: RAPIN et al. (1672: 32).

*Blumboth*

Quisquis es HOSPES,  
 STA, LEGE, PARE  
 CULTOR ad hoc limen sic EDICO.  
 HORTO et HERO fruendi tibi jus esto,  
 Illo conserendo, hoc Satore,  
 Sed illo ad ASPECTUM, isto ad  
 SERMONEM.  
 Nec OCULIS, quicquid heic satum, nisi natum,  
 ne LIBATO.  
 VIR esto, JUVENIS esto, TIRO esto:  
 MANUM apud TE habeto,  
 LINGVAM cohibeto.  
 Si effers ad TACTUM,  
 Verbo dicam, te EFFERTO.  
 II. Sed nec HERO usquequaque FRUITOR.  
 Post SEXTAM vespertinam ne MANETO.  
 Ante SEPTIMAM matutinam ne ADITO.  
 Horae aliae, ad alias illi curas.  
 Heic collit; heic fingit;  
 heic curat, heic pangit;  
 Area hic est, abi Musca.  
 Area hic est, cede talpa.  
 Area hic est, cave pulex.  
*Quid si cibus? Quid si grumus? Quid si frigus?*  
 STILUS heic est abi Musca, talpa, pulex.

III. SERMONE etiam ne exlegeres.  
 JOCARI licet:  
 NARRARE licet:  
 ROGARE licet:  
 Sed NE QUID NIMIS:  
 GRATIARUM hic locus est.

IV. Tu qui SERIOSUS,  
 Tu qui RIXOSUS,  
 Ti qui Magno EXOSUS,  
 EXESTE.  
 Adulterii locus non est. h  
 CLUSIUS ego sum vobis.

*Lipsiani Horti Leges*

Quisquis es,  
 STA, LEGE, PARE,  
 JANUS ad hoc limen sic EDICO.  
 HORTO & HERO fruendi tibi jus esto.  
 Sed illo ad ASPECTUM, isto ad  
 SERMONEM.  
 Nisi OCULIS, quicquid heic satum aut natum,  
 ne LIBATO.  
 TIRO esto,  
 manum apud te habeto.  
 Si effers ad TACTUM, aut ad RAPTUM,  
 Verbo dicam, te efferto.  
 Sed ne HERO usquequam FRUITOR.  
 Ante SEXTAM vespertinam ne ADITO:  
 Post SEPTIMAM ne MANETO.  
 Horae aliae, ad alias illi curas,  
 Heic cogitat, heic pangit:  
 Stilus hic est, Abi MUSCA.  
 Quid si et CAENA? Abi MUSCA  
 SERMONES etiam ne exleges.  
 JOCARI licet  
 NARRARE licet.  
 ROGARE licet.  
 Sed nihil SERIUM.  
 GRATIARUM hic locus est  
 Si quid AMOENIUS tamen in STUDIIS  
 Inter AMBULANDUM  
 Dissere, doce, disce.  
 Et MUSARUM hic locus est.  
 Tu qui SERIOSUS  
 Tu qui RIXOSUS  
 EXESTE,  
 CLUSIUS ego sum vobis.  
 CANIS praeter unam EMANETO  
 HECUBA praeter unam EMANETO.  
 Habes? Hoc etiam:  
 QUOQUO TE AGIS, TE VIDEO.  
 FINIS.

A németalföldi humanista és a magyarországi szerző szövegeinek fő különbsége az elképzelt kert rendeltetéséből adódik. Lipsius ideális kertje a tanulás és a szépség színhelye, ahová a művelt férfiú visszavonulhat, hogy a Múzsáknak hódolhasson. Blumboth a g) jegyzetben Justus Lipsius hatalmas levelezéskiadásának egy helyére utalva<sup>17</sup> felidéz egy anekdotát a németalföldi humanistáról, aki a *De constantia* című művének II. könyvében írt barátjának, Carolus Langiusnak a kertjében tett látogatásáról. Ez a hely számára a Paradicsomkerthez hasonlónak tűnt.<sup>18</sup> Lipsius a látvány és az illatok még teljesebb befogadása érdekében a százszemű Argushoz, a tehénné változtatott Ió őréhez szeretett volna hasonlóná válni, és Catullus 13. *carmen*jének egy helyét<sup>19</sup> felidézve egyetlen hatalmas orrá szeretett volna alakulni.

Ez a lipsiusi kert Blumboth interpretációjában pedig mintha inkább egy valós, művelésre váró kertté alakulna, ahol a felüdülés mellett gyakorlati tudásra tehet szert a látogató: a Múzsák említése itt elmarad, de több szó esik a légy, a vakond és a bolha távoltartásáról (*musca, talpa, pulex* a 83–85., majd ismét a 87. sorban). Házasságával a versfüzér fentebbi részeinek értelmében ebbe a kertbe engedi be a gazda (*cultor*) az új gazdasszonyt (*cultrix*) is.

A versnek egy hangsúlyos helyén, az utolsó előtti sorban (98. sk.) Blumboth egy újabb, a forrásul használt „távol tartó vers” szövegétől független Lipsius-helyről még egy idézetet kölcsönöz, amelyet az esküvői alkalom tesz aktuálissá. „Ez nem a házasságtörés helye” – figyelmeztet a kert utolsó szabálya. A h) jegyzet adja meg a mondat kontextu-

---

<sup>17</sup> Az anekdota kiragadott idézetként megvan például a Giovanni Battista Ferrari sienai botanikus *Flora, seu de florum cultura* című művének Bernhard Rottendorf jezsuita atya által jegyzett előszavában is (*Epistola dedicatoria*, az eredetiben oldalszámok nélkül): FERRARI (1646: 6–7).

<sup>18</sup> *Mi senex, quae haec amoenitas est?, inquam, quis splendor? Caelum hic habes, langi, nec hortum, nec astrorum illi profecto magis nitent in serena nocte, quam hi tui scintillantes micantesque varie flores. Adonidis et Alcioni hortos loquuntur? Nugae, ad istos comparati, et imagines muscarum. Et simul propius accedens, et flores quosdam naribus oculisque admovens, Quid primum voveam?, inquam. Oculus cum Argo fieri, an nasus cum Catullo?* Az idézet jelentőségéről Lipsius gondolkodásában lásd: YOUNG (1999: 271).

<sup>19</sup> Cat. 13, 11–14: *nam unguentum dabo, quod meae puellae / donarunt Veneres Cupidinesque, quod tu cum olfacies, deos rogabis, / totum ut te faciant, Fabulle, nasum.*



sát, amelyet Justus Lipsiusnak egy a sógorához, Gulielmus Breugeliushoz (Gulielmus van Breugel) írt levele szolgált a levelezés első század egységének nyolcadik darabjából.<sup>20</sup> Abban a levélben azonban Lipsius a kertekben megfigyelhető változatosságot dicséri, és arról a jelenségről beszél, hogy a fák olykor megtermékenyítik, beoltják egymást, így „házasságra lépve”, illetve néha „házasságtörést követnek el”, amikor különböző fajok kereszteződnek. Ami Lipsius megítélése szerint tehát csodálatra méltó tulajdonsága a kertben élő fának, azt Combergius Blumboth ellenkező értelműre fordítja a nászébenben. Hiszen az ő metaforikus kertje a házassági közösség, amelybe a lilium-menyasszony új virágként kerül be, hogy aztán maga is a kert gondozójává váljon, s ebben a kertben nincs helye idegen magvaknak vagy oltványoknak. Az egyszerű intést a házasságtörés ellen Blumboth olyan hivatkozással támasztja tehát alá, amely eredetileg ellenkező értelmű, és ezért szükséges is, hogy a szöveghelyet jegyzettel magyarázza. A versfüzér szerzője tehát nemcsak az anyanyelvi német és a tudós nyelvek, a latin és részben a héber segítségével állítja össze névrejtvényeit, de bizonyos olvasmányok szövegszerű ismeretét is elvárja olvasójától. Feltételezhető, hogy a névetimológiai rejtvényeket az olvasók többsége fel tudta fejteni, és valószínű, hogy a címzett David Spillenberger maga is forgatta a forrásként használt tudós műveket.<sup>21</sup>

### A források

Combergius Blumboth munkája tehát főként Justus Lipsius *De constantia* (Az állhatatosságról) című művére, illetve levelezésének *centuriáira* hivatkozik, olykor kissé enigmatikus módon. Versfüzérének zárómondata pedig egy újabb auktoritást idéz: a versszerző önmagát a XVI. századi németalföldi botanikus Carolus Clusiuszal (Charles de l'Écluse, 1526–1609) azonosítja, hiszen ő egy metaforikus értelmű „növényhatározóval” kedveskedik a párnak esküvőjük alkalmából. Clusius, az 1573–1587 között a bécsi császári kertek felügyelőjeként dolgozó belga tudós úttörő

---

<sup>20</sup> LIPSIUS (1614: 10) *Epistola VIII. Giuliemo Breugelio consiliario regio cognato meo S. D.*

<sup>21</sup> SPILLENBERG-DIÓSZEGI szerint (1998: 68) az orvos 1655-ben 13 könyvet adományozott a padovai egyetemi könyvtárnak, és halálakor 126 könyv birtokosa volt. A cikkben azonban nem közöl jegyzéket ezekről a kötetekről.

munkát végzett a magyarországi növényvilág feltárásában is, és e tevékenységében számos magyar főúr barátja segítette. 1584-ben Christophorus Plantinus adta ki Clusiusnak a *Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam, Austriam et vicinas quasdam provincias observatorum historia* című munkáját, amelyhez Beythe István a növények magyar neveit tartalmazó kiegészítő kötetet is írt.<sup>22</sup> 1601-ben Clusius frissítette összefoglalását, amelyben a hazánkban található gombafajok már ábrákkal együtt kaptak helyet.<sup>23</sup> Combergius Blumboth valószínűleg forgatta Clusius munkáit is, a verseihez fűzött c) és d) jegyzetek azonban szó szerinti idézetek egy szintén XVI. századi svájci tudós, Johannes Bauhinus (Jean Caspar Bauhin, 1541–1612) művéből, a *Historia plantarum universalis* című botanikai összefoglalásából. A mű szerzőjének halála miatt befejezetlen maradt, és csak négy évtizeddel később, 1650–1651-ben jelent meg, vagyis amikor a mi szerzőnk 1659-ben fellapozta, még viszonylag friss kiadványnak számított. Blumboth jegyzeteinek pontossága és a mai digitális gyűjtemények révén forrását az oldalszámokig azonosítani lehet: a c) jegyzetben olvasható leírás a hegyi liliomról a *Historia plantarum universalis* 19. fejezetéből való a *Corona Imperialis sive Tusai aliis* címszónak a növény rajza mellett jobb oldalon olvasható soraiból. A d) jegyzet, amely pedig a kifejlett, csengettyűkhöz hasonló virágzatot írja le, ugyanott, a 697–698. oldalakon olvasható.<sup>24</sup> Blumboth alig változtatott valamit forrásán: csupán átugrott néhány sort a növény leírásában, illetve kissé eltérő ortográfiát használt. Biztosra vehetjük tehát, hogy Bauhinus munkáját vette kézbe a magyarországi szerző, amikor ihletet keresett, hogy a botanikában is jártas Spillenberger doktor szívének kedves témában írjon a selmeci ismerősök által összeállított esküvői köszöntő kötetbe.

### Női keresztnevek a nászénekekben

A Spillenberger–Reuther esküvőre készült kötetnek ez a Combergius Blumboth által írt darabja azok közé az alkotások közé tartozik, ame-

---

<sup>22</sup> BARLAY (1948/1949).

<sup>23</sup> Ennek színes facsimile kiadását hazánkban az Akadémiai Kiadó jelentette meg: CLUSIUS (1983).

<sup>24</sup> BAUHINUS (1650–1651: 697–698).

lyekben a szerzők megpróbálták költeményeiket a legapróbb részletekig a házasulandó párra szabni. Például 1658. november 11-én, amikor az eperjesi lelkész, Johannes Sartorius sr. immár harmadik feleségét, a szintén özvegy Charitas Jästerint vezette oltár elé, a férfi egyik kollégája, a szintén Eperjesen szolgáló Georgius Curiani az asszony keresztnévére írt verset.<sup>25</sup> A költemény mottója Pál apostolnak a korintusiakhoz írt első leveléből, azon belül a szeretethimnuszként ismert részből vett idézet (1Cor 13, 13., *Charitas est maxima*. „Mind közül legnagyobb a szeretet.”), amelyre azután úgy írt epigrammát a szerző, hogy a mottót csattanóként megismételte a vers végén. Számos hasonló példa hozható a 17. századi nászénekekből, amelyekben főként a női nevek szolgáltak az etimologizáló költemények alapjául. Ennek egyik oka, hogy a leendő feleségeknek a nevükön kívül nem volt sok egyénítő jegyük, hiszen a férfiatól eltérően nem lehetett saját szakmájuk, így az ő tulajdonságaik csak az általános elvárt női erényeket képviselhették. Másrészt a leányok elég szabályos rendben édesanyjuk vagy nagyanyjuk keresztnévét, illetve ezek valamilyen kombinációját kapták,<sup>26</sup> így a menyasszonyoknak szóló intések gyakran az azonos nevű női felmenőik erényeit méltatták, és biztatták őket, hogy ne csak nevükben, de életvitelükben is legyenek hozzájuk hasonlóak. A zárt evangélikus közösségekben, amelybe a fenti példákban említett nők is tartoztak, néhány tucat keresztnév volt használatban pl.: Anna, Maria, Catharina, Susanna, Martha, Agnes, Rebecca, Judith, Salome, Regina, Euphrosina, Dorothea, köztük olyan, ma furcsának ható nevek is, mint a fentebb említett Charitas, Fides<sup>27</sup> vagy Spes. Ennek következtében többször előfordulhatott, hogy az elhalt és az új feleség keresztnéve megegyezett, amely újabb hasonlítgatásra adott okot. Például amikor Christian Seelmann lőcsei első pap 1667 utolsó napjaiban eltemette Anna Catharina Zauchtler nevű második feleségét, majd egy év

<sup>25</sup> RMNY 2783 2. költemény.

<sup>26</sup> Az alább említendő Anna Catharina Zauchtler édesanyját például Maria Salome Baumgartnak hívták, a nő leányai pedig az Anna Catharina, Maria Susanna és Anna Salome neveket kapták, amit az asszony halálára írt egyik gyászbeszédéből tudunk: RMNY 3353.

<sup>27</sup> Egy Fides Windisch nevű hajadon volt például az RMNY 2778 kiadvánnyal köszöntött új pár nőtagja, akinek nevére rögtön az első verset szerezték *Allusio ad nomen sponsae* címen.

múlva feleségül vette Anna Euphrosina Frölichet, a párt köszöntő egyik kiadványban a vőlegényt arra biztatta Johannes Kemmel nevű barátja, hogy az új Anna legyen számára mindenben a régi Anna képmása, és az újban szeresse a régit is.<sup>28</sup> Néhány száz hasonló költemény elolvasása után a modern ember egyértelműen szembesül azzal, hogy milyen gyakorlatiasan, de ugyanakkor az Isten akaratába való teljes belenyugvással kezelték – legalábbis a társadalmi elvárást megfogalmazó versek szerint – kora újkori elődei a házastársak elvesztését. Eltemették a régit, és reménykedve várták, hogy az új partner legalább annyira jó társuk lesz a hátra maradt gyermekek nevelésében és a háztartás ellátásában, mint a korábbi(ak).

### Összegzés

A fentebb bemutatott versfüzér segítségével néhány újabb darabot helyezhetünk el tehát azon a virtuális könyvespolcon, amelyen a 17. századi német ajkú, evangélikus értelmiség tagjai által forgatott kötetek állnak. Az itt tárgyalt művek közül Lipsius és Clusius munkáinak használata a 17. század közepén már nem számít újnak, hiszen mindkét németalföldi humanistának voltak kapcsolatai hazánkkal már életükben is. Bauhinus botanikai lexikonjának bizonyítható használata hazánkban kb. nyolc évvel annak megjelenése után pedig annak az élénk könyvforgalmazó tevékenységnek a jele lehet, amelyet David Spillenberger szülővárosában, Lőcsén a Brewer nyomdászcsalád irányított több generáción keresztül.<sup>29</sup>

A Susanna Regina Reuther keresztneveit alapul vevő, s azt a vőlegény botanikai érdeklődésével vegyítő versfüzérben az átlagosnál összetettebb, invenciózus névetimológias rejtvényeket alkotott Combergius Blumboth. Az, hogy a rejtvényekhez jegyzetek formájában megadta a kulcsot is, szintén olyan technika, amellyel teljesen más tematikájú epithalamiumokban is találkozhatunk.<sup>30</sup> Munkájának bemutatásával az volt a célom, hogy a magyarországi nászének-költészet tematikus sokszínűségének egy újabb szeletére világítsak rá. Mint az korábbi, hasonló

---

<sup>28</sup> RMNY 3449 1. költemény.

<sup>29</sup> PAVERCSEK (1972–1973).

<sup>30</sup> MÁTÉ (2019: 143).

munkákat feldolgozó cikkeimből is látszik, szinte nem volt olyan téma vagy tudományterület, amelynek egy-egy kérdését a köszöntő versek szerzői ne tartották volna alkalmasnak arra, hogy epithalamiumba foglalják, ha azt a házasulandók személyéhez, illetve az alkalomhoz tudták igazítani.



1. kép: A Tusai vagy Corona imperialis nevű virág rajza Bauhinus munkájának 697. oldaláról

### Szövegmelléklet<sup>31</sup>

*Vota et desideria quibus Davidem Spilenbergerum, philosophiae atque medicinae doctorem et practicum, festivitatem nuptialem anno ... 1659. die 21. septembris Schemnitzy Montanarum celebrantem, cum Susanna Regina ... Georgii Ulrici Reutheri, s. c. m. aulae familiaris, ordinis senatorii Schemnicensis primipilatis et metallurgices cultoris clarissimi relicta filia, prosequuntur et gratulantur, apprecantur fautores et amici scepusienses, Lőcse, Brewer, 1659, 3r-4r.*

Mirabar quum Te laeto celsissima nisu  
 scandere spectarem DOCTOR honore juga:  
 Nec minus in varias hac huc disquirere valles,  
 et perscrutari dissita quaeque loca.  
 Raras cura fuit legisse cacuminis Herbas, 5  
 Quas vix carpendas Carpathus altus alit.  
 Ominis augur eram quod praebet amabile Nomen. a  
 Te *Magnetismo* montibus esse sacrum.  
 Flores vel peregre, patriis prae, carpere velle,  
 naturae et Fati, saepe quod esse solet. 10  
 En! Res ipsa probat: nam derelinquere Amore  
 Urbis montanae, patria rura placet.  
 Quid desiderio satius? Natura DEUSque  
 nil faciunt frustra; carpe quod ambo jubent.  
 Id voti mitto quod fers quoque Sponsus ad aras 15  
 Sponsae, MONTANUS, florifer et maneat.  
 Virgo tibi Sponso jugenda SUSANNA REGINA  
 Rheuteriae stirpis, florida sit Tusai. b  
 Ast Sponsae florum flori, quae lecta corona  
 Florum Scepusii vota precesque ferunt? 20  
 Heic jungo carptim, livor nunc invidus absit,  
 quae, praeficiente, do, fausta velim veniant.

<sup>31</sup> A dőlt és álló betűk, illetve a nagybetűk használata az eredeti nyomtatvány szedését tükrözik. A sorok számozását a modern kiadás kedvéért végeztem el, az az eredetiben nem szerepel.

Florum gratia SCEPUSIENSIIUM, quicquid honoris, vel fragrantia sua:	25
vel salubritate: hactenus Cultori suo, Medico experientissimo:	
DAVIDI SPILENBERGERO	30
Sponso felicissimo exhibuit: id, Sic volente DEO TRIUNO	35
Naturae conservatore ac Parente: Conjugii Statore, Virgini Sponsae, non tam novae Cultrici, quam nomine et virtute	40
sui Generis et splendoris Principi. SUSANNAE REGINAE, Sponsae Chloridi, Coronae imperiali	45
Flori florum SCHEMNICENSIIUM Vota dare, et	
aliena crena scribere dieique ipsi Nuptiis sacrae gratulari, precari VOLUIT:	50
<i>Bulbus Reutherius vireat numerosus in annos;</i>	c
<i>Tot trudat stirpes, lilia quot folia.</i>	55
<i>Flos, Regina ferat pendentia Brachia venis</i>	d

<i>purpureis, prodeant stamina, deliciae:</i>	
<i>Nec sit deciduus tibi foetus, summa reposit,</i>	e
<i>semen sit praecox, splendidiore coma.</i>	
<i>Neve quid infelix culturam sternere tentet</i>	60
<i>Leges hortenses, Lipsius hasce tulit:</i>	f
<i>Lipsius in hortis voto Argus tumque Catullus,</i>	
<i>Moribus antiquis, Sponsus eas repetat:</i>	g
Quisquis es HOSPES,	
STA, LEGE, PARE	65
CULTOR ad hoc limen sic EDICO.	
HORTO et HERO fruendi tibi jus esto,	
Illo conserendo, hoc Satore,	
Sed illo ad ASPECTUM, isto ad SERMONEM.	
Nec OCULIS, quicquid heic satum, nisi natum,	70
ne LIBATO.	
VIR esto, JUVENIS esto, TIRO esto:	
MANUM apud TE habeto,	
LINGVAM cohibeto.	
Si effers ad TACTUM,	75
Verbo dicam, te EFFERTO.	
II. Sed nec HERO usquequaque FRUITOR.	
Post SEXTAM vespertinam ne MANETO.	
Ante SEPTIMAM matutinam ne ADITO.	
Horae aliae, ad alias illi curas.	80
Heic collit; heic fingit;	
heic curat, heic pangit;	
Area hic est, abi Musca.	
Area hic est, cede talpa.	
Area hic est, cave pulex.	85
<i>Quid si cibus? Quid si grumus? Quid si frigus?</i>	
<i>STILUS heic est abi Musca, talpa, pulex.</i>	





*vergentibus: brevior trifido stilo inter ea latinitate.*

*e Ibid: Caulis reliquus supra nudus eminet supra florum coronatum agmen, conferta duntaxat minorum foliorum coma, Facunda capita sursum eriguntur magna DEI providentia, ne dehiscentibus, semina ante maturitatem excidant.*

*f Vide: Lipsii Cent.: II. Epistolarum post Ept: XV.*

*g Justus Lipsius, cum olim in hortis Languii sui, inter florentissimas areolas pulvillosque deambulet, cum Catullo nasus, cum Argo oculus peroptarat fieri, quo sensus suos plenius pasceret, et fonte gaudii, ut ipse ait: liquidissimae voluptatis uberius perfunderet.*

*h Exosus, dico, Nam Justus Lipsius magnum illud Germaniae decus, Centuria I. Epistolarum.: VIII. ad Gulielmum Breugelium, adulteria hortorum fere his verbis admiratur. In hortum prospexisti? Oculorum aciem tibi praestringet illa ipsa nocte exortum agmen florum et herbarum. In pratum? Occurrent vere novo arbores odora quadam et cana nive perspersae? Eademque sub Autumnum, alia pomorum purpura sive cera distincta. Propius easdem aspice insitiones mirabere et matrimonia: adulteria etiam et suppositos fetus, inscia matre nec invita. Quam lascivam comprehensionem, foecunditatemque quisque in ligno non miratur, ipse profecto lignum.*

Idem f.

Combergius Blumboth.

## Források

- BAUHINUS 1650–1651 J. BAUHINUS, *Historia plantarum universalis*, Yverdon, 1650–1651.
- CLUSIUS 1983 C. CLUSIUS, *Fungorum in Pannoniis observatorum Brevis Historia et Codex Clusii*, Budapest, 1983.
- FERRARI 1646 G. B. FERRARI, *Flora, seu de florum cultura*, Amstelodamum, 1646.
- LIPSIUS 1614 *Iusti Lipsi Epistolarum selectarum centuria prima[secunda] miscellanea*, Anversa, 1614.
- LIPSIUS 1627 *Iusti Lipsi Epistolarum selectarum chiliarum nunc centuria nova poematis indicibusque absolutissimis auctior et locupletior*, Francofurtum, 1627.
- RAPIN et al. 1672 R. RAPIN, A. POLIZIANO ET. AL., *Hortorum libri IV. Cum disputatione de cultura hortensi. Joannes Meursii Arboretum sacrum. Angeli Politiani Rusticus, ad haec Lipsii leges Hortenses et Laz. Bonamici Carmen de vita rustica*, Ultrajectum, 1672.

- RMNY 2778 *NEOGAMORUM bigae lectissimae puta: ... Eliae Langio Totpronon., ludi Igloviani moderatori ... Fidei Windischianae ... Georgii Windisch ... reip. Leutsch. civis ac e decem virorum quinq., de curiis suffragatoris haud postremi fi liae unice ... sponsis ... matrimonium auspiciato ineuntibus ... MDCLIX. die 27. Novembr. honori dicunt ac dicant amici, Lócse, 1658.*
- RMNY 2783 *Vota collegarum, fautorum, amicorum in festiuitatem nuptialem ... Johannis Sartorii, symmystae Eperiensis vigilantissimi tertium sponsi, ... Charitatem Jästerin sponsam ..., Lócse, 1658.*
- RMNY 2847 *HONORI et felicitati amabilissimorum neogamorum, sponsi ... Davidis Spielenbergeri, medicinae doctoris ... sponsae ... Sosannae Reginae ..., Georgii Ulrici Rheoteri ... relictæ ... filiae, ipsa die nuptiarum sacra 21. Septembris anni 1659 ... vota sua dd. fautor et amici Schemnicenses, Lócse, 1659.*
- RMNY 2854 *Vota et desideria quibus Davidem Spilenbergerum, philosophiae atque medicinae doctorem et practicum, festiuitatem nuptialem anno ... 1659. die 21. septembris Schemnitzzy Montanarum celebrantem, cum Susanna Regina ... Georgii Ulrici Reutheri, s. c. m. aulae familiaris, ordinis senatorii Schemnicensis primipilatis et metallurgices cultoris clarissimi relictæ filia, prosequuntur et gratulantur, apprecantur fautores et amici scepusienses, Lócse, 1659.*
- RMNY 3353 *J. ERYTHRAEUS, Die harte wie aller glaubiger Creütz-träger, also insonderheit kämpffender Kind-Betterinnen Kranckheit seelige Cur, Lohn und Cron. Erzeigt an der Gedult und Vberwindung der ... Fr. Anna Katharina Seelmannin, deß ... Christiani Seelmanns ... pastoris der christlichen Gemeine in der königl. frey. Stad Leutschau ... gewesenenen ... Hauß-Ehre. In dem sie ihres alters 32. Jahr, in ihrer harten Kindes-Geburth, sambt der verschlossenen Frucht diß Elend beschlossen ... am 3. Decemb. ... im Jahr Christi 1667. darauf der Leib christlich u. mit vieler Thränen in der Haupt-Kirch beerdet und auf Begehren die dabey gehaltene Leich- Predigt zum Abdruck verfertigt worden durch M. Joachimum Erythraeum, archi-diaconum daselbst. [M. sen., ADAMI, Abdanckungs-Rede bey christlicher, hochansehnlicher u. volckreicher Leichbestattung der ... Frauen Annen Catharinen Seelmannin, geb. Zauchtlerin auß der königl. fr. Stad Oedenburg, des ... M. Christiani Seelmanns ... gewesener Hauß-Ehre u. lieben Ehe-Schatzes: alß ihr todter u. verblichener Leichnam ... in der Haupt Kirchen ... beygesetzt und die Leidtragenden biß vors trauer Hauß ansehnlich begleitet worden, vor dem Pfarrhause zur Leutsch gehalten von Martino Adami, deutschen Prediger daselbst.], Lócse, 1667.*
- RMNY 3449 *Gamēlia solennitati nuptiali ... m. Christiani Seelmann, ... sponsi, cum ... Anna Evphrosyna ..., Martini Frölich, derelicta filia unica, sponsa..., Lócse, 1668.*
- RMK II 1590 *D. SINAPIUS, Hortus coniugii medico-botanicus, quem ... ingressus ... est ... David Spielenbergerus ... toro suo inferens ... Susannam ... Bartholomei Schuberthi ... filiam, Lócse, 1686.*

## Felhasznált irodalom

- BARLAY 1948/1949 BARLAY Ö. SZ., *A Clusiusnál található magyar növénynevek kérdése*, Magyar Nyelv, 44 (1948/1949), 69–72, 151–153; Magyar Nyelv, 45 (1950), 91–93.
- MAGYARY-KOSSA 1929 MAGYARY-KOSSA GY., *Adalékok Spillenberger Dávid életéhez (1627–1684)*, in: Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvos-történelem köréből 2., Budapest, 1929, 122–126.
- MÁTÉ 2019 MÁTÉ Á., *Bigámia nászajándékba: Samuel Spillenberger nászéneke Máriássy János és Palugyay Zsófia esküvőjére (1635)*, Antikvitás és Reneszánsz, 4 (2019), 131–149.
- P. VÁSÁRHELYI 2012 P. VÁSÁRHELYI J. (szerk.), *Régi magyarországi nyomtatványok 1656–1670*, Budapest, 2012.
- PAVERCSIK 1972–1973 PAVERCSIK I., *A lőcsei Brewer-nyomda a XVII–XVIII. században I–II.*, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 10 (1972–1973), 353–408, 349–473.
- SPILENBERG-DIÓSZEGI 1998 SPILENBERG-DIÓSZEGI GY. A., *A Spillenberg család lőcsei ága (XVII–XVIII. század). Spillenberger Dávid (1627–1684) lőcsei orvosdoktor és bíró élete*, Turul, 71 (1998), 68–74.
- YOUNG 1999 R. V. YOUNG, *Lipsius and Imitation as Educational Technique*, in: *Iustus Lipsius Europae Lumen et Columen. Proceedings of the International Colloquium Leuven 17–19 September 1997*, ed. by G. Tournoy, J. De Landstheer and J. Papy, Leuven, 1999, 268–280. (Supplementa Humanistica Lovaniensia XV.)

## Etymology of Names and a Short Guide to Botany Presented in Wedding Songs: Good Wishes for the Wedding of David Spillenberger, a Doctor from Levoča with Susanna Regina Reuther in 1659

*The essay presents a series of wedding poems originally printed in the collection of Régi Magyarországi Nyomtatványok nr. 2854, dedicated to the wedding of the above-mentioned couple by their otherwise unknown friend, a certain Combergius Blumboth. The author based his poems on the etymology of the German family name of the groom and on that of the two (one Hebrew, one Latin) Christian names of the bride. Blumboth also inserted footnotes in his compositions in order to give a key to his aenigmas. Blumboth borrowed his ideas about the importance and function of gardens from Justus Lipsius. While writing about a species of lily, Corona imperialis, the author also quoted to the letter a famous handbook of botany written by Johannes Bauhinus, which was printed only eight years before the wedding.*

**Keywords:** etymology of names, aenigmas, guide to botany, Corona imperialis, Justus Lipsius, Carolus Clusius, Johannes Bauhinus